

УДК 130:94(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.12>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ СОТЕРІОЛОГІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

Андрій Кобетяк

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
історичний факультет, кафедра філософії та політології
вул. Велика Бердичівська, 40, 10008, м. Житомир, Україна*

У статті розглянуто вічну проблему людства – питання «вічного» загробного життя. Встановлено, що спасіння душі завжди займало важливе місце у міркуваннях людини. Доведено, що у зв'язку із катаклізмами і глобальними загрозами ХХ–ХХІ ст. ця доктрина обговорюється та дискутується особливо активно. В статті обґрунтовано, що російсько-українська війна принесла нові виклики та загрози. Мільйони людей опинилися у стані соціальної невизначеності, граничності буття та екзистенційної небезпеці.

Досліджено, що сотеріологічне вчення частково відрізняється у католиків, протестантів та православних, однак є загальною рисою – земне тимчасове життя це екзаме́н, який потрібно достойно пройти для можливості потрапити до Раю.

Сотеріологія – вчення про спасіння душі – фундаментальний розділ богослов'я. Центральна тема Біблії – порятунок людини. Обґрунтовано, що сучасне академічне релігієзнавство мало вивчає це проблемне поле. Брак досліджень сотеріології, зокрема протестантської, актуалізує подальші дослідження запропонованого напрямку.

Визначено, що цілий комплекс питань, що стосуються сотеріології, не є досконалим та доконианим. Багато непорозумінь та поділів трапляється через різницю позицій та поглядів. Встановлено, що у науковій думці є катастрофічний брак чіткого викладу позицій та поглядів сторін. Не вистачає історичного Богослов'я, щоб показати як розвивалася та чи інша позиція протягом історії та які історичні постаті зробили свій внесок в основу доктрини. Відсутні ясні і прості трактування богословських систем, які б послідовно показали суть позицій. Наукова позиція часто закінчується цитуванням Біблії, яка не може сприйматися критично, а лише на віру.

Визначено, що внаслідок російської агресії мільйони українців опинилися у стані екзистенційної загрози та соціальної невизначеності. Соціальні цінності та цінності життя кардинально змінюються. Наші співгромадяни шукають притулку в європейських країнах. Дослідження звертає увагу на нову парадигму існування християн, і зокрема представників протестантизму, у світі. Зазначено, що класична християнська сотеріологія більше не є універсальною парадигмою спасіння душі. Дослідження зводиться до питання можливості порятунку душі в секуляризованому суспільстві та в умовах російської війни. Протестантизм, як і інші християнські конфесії трансформують деякі положення сотеріології згідно сучасних умов існування у світі.

Ключові слова: протестантська сотеріологія, війна, Європа, спасіння душі, соціальні цінності, праведність, міжконфесійна співпраця.

Актуальність обраної теми пов'язана із осмисленням «вічної» проблеми війни, її наслідків і християнської рефлексії цього процесу, адже мільйони українських громадян опинилися у стані соціальної невизначеності та екзистенційної загрози. Філософія життя та смерті червоною ниткою пронизує історію людського буття. Воєнно-філософська думка, релігійна теологія і виправдання війни є складниками культури, продуктом суспільного поступу й одночасно чинниками його творення. В умовах такої соціальної невизначеності

і екзистенційних викликів відбувається творення нової парадигми сотеріологічного розуміння християнськими конфесіями місії і цілі людського життя у світі.

З початком військового вторгнення на українські землі у 2014 р. інтенсивність екзистенційних сенсів у військовій реальності спричинило надання нового глибинного та ціннісного сенсу самого явища людського життя. Відкрита війна у XXI ст. загострила страхи та усвідомлення смерті, спрямувала особистість на розуміння цінності життя та усвідомлення його як найвищого дару.

Сотеріологічні аспекти набувають нового осмислення у цьому ключі. Вбивство – гріх, а захист Вітчизни – свята Богоугодна справа, і свідченням цього є велика кількість воїнів, які зараховані до лику святих. Крім того, загинути на боці бою захищаючи Батьківщину – означає виконати найбільшу заповідь: «Ніхто більшої любові немає над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх» (Ів. 13:15).

Метою статті є дослідження трансформаційних процесів у доктринальному церковному вченні, зокрема сотеріології, християнських конфесій європейського простору в умовах відкритої російської агресії. Понад десять років у центрі Європи триває смертоносна війна, яка вплинула на долі мільйонів українських громадян, а разом з тим, і на весь цивілізований світ. виправдовуючи кривавий диктаторський режим Російська церква пропонує власне «богослов'я миру», назвавши загарбницьку війну – священною, а мешканців Європи – «силами світового зла». Православні, католики та протестанти цивілізованого світу повинні напрацювати власні підходи щодо оновлення вчення про ціль і призначення людського життя і можливості спасіння душі в умовах геноциду багатомільйонної української нації. Церковно-політичне вчення РФ про спасіння воїнів-загарбників намагається докорінно змінити вікове сприйняття добра і зла у сотеріологічному аспекті.

Запропонована стаття є однією із перших наукових розвідок нового сотеріологічного розуміння цінності життя і спасіння людини, яке формує цивілізований християнський світ як відповідь на викривлене політичне релігійно-політичне вчення РПЦ, яка є однією із найбільших християнських організацій в Європі.

Основою класичного дослідження у напрямку сотеріології і конфесійного буття традиційно є праці А. Баумейстера, І. Богачевської, В. Бондаренка, К. Говоруна, В. Докаша, А. Колодного, В. Любашенко, Ю. Решетнікова, С. Саннікова, Л. Филипович, Ю. Чорноморця. Звернення до праць згаданих авторів сприяло здійсненню аналізу трансформацій сучасного буття віруючих в умовах війни і формуванням нової теологічної концепції буття людини.

Сучасні військові засоби дальньої дії змушують переживати екзистенційні виклики спричинені глобальними війнами не лише кожного громадянина України, а й населення світу в цілому. Сьогодні вони напряму пов'язані із загрозою існування українців та української ідентичності. Ця проблема породила стан страждання та соціальної невизначеності цілого народу як важливий компонент у переживанні кризових ситуацій. В той час страждання є цінним екзистенційним переживанням із сотеріологічним контекстом, яке підкреслює сам факт існування людини і української нації.

Ключовим моментом дослідження є одна із фундаментальних основ християнського вчення – сотеріологія. З грецької – вчення про порятунок (спасіння душі). Це розділ богословської науки про спокуту та спасіння людини (в духовному плані), який є частиною загального догматичного богослов'я. Місіологія (богословська наука, яка вивчає проповідницьку діяльність церкви, а також досліджує способи, якими церква користується для досягнення евангелізації) [1, с. 182] завжди надихалася сотеріологією, тобто християнськими поглядами на спасіння і самою ціллю людського життя. Однак мало відомо про справжні сотеріологічні

переконання людей в еміграції, які стикаються із труднощами та поневіряннями; людей, чий близькі на фронті; самих військових.

Фундаментом сотеріологічного вчення всіх християнських конфесій є твердження про наявність загробного вічного життя. Тіло помирає, а душа завжди жива. Відповідно після фізичної тілесної смерті душа повинна мати певне місце свого постійного перебування. Основоположним в цьому моменті є поділ життя людини на 2 періоди: земний і загробний [2, с. 206]. Загробне життя може протікати по-різному (рай, пекло, чистилище), в залежності від вчення різних християнських гілок. Однак кульмінацією загробного життя є можливість потрапити до числа вибраних, особливих праведників, святих. Для визначення власної долі у загробному житті кожній людині дано життя земне, як певний екзамен, іспитовий період. А життя небесне (або ж підземне) є наслідком земного екзамену. Праведники – у рай, грішники – у пекло.

Таке традиційне, притаманне всім християнам вчення абсолютно не нове. Більше того, воно є характерним для більшості вірувань і релігійних традицій світу. Однак, у дослідженні ми пропонуємо звернути увагу саме на новій парадигмі існування християн у світі. Ісламський екстремізм, жахливі події в Сирії, Югославії, антихристиянські теракти в Європі і кровопролитна війна в Україні. Нові умови і спосіб життя християн в епоху постмодерну, нове соціальне і конфесійне буття. Сьогодні відбувається переоцінка соціальних цінностей і буття людини в цілому. Констатуємо, що церква наразі також переживає складний період. Секуляризаційні процеси навіть у довоєнний період посприяли зменшенню загального рівня релігійності і довіри до церковних інституцій, а відповідно і знецінення християнських цінностей і основоположних доктрин [3, с. 203]. Церковні організації так і не змогли об'єднатися для напрацювання нового богослов'я миру, нової соціальної та сотеріологічної концепції буття людини у кризовий період. Ієрархи та теологи роблять перші спроби запропонувати нове бачення призначення і цінності життя людини в сучасному світі. Це значно актуалізує обрану тему, адже це одна із перших наукових розвідок трансформації сотеріологічного вчення християнських церков в умовах російсько-української війни.

Нормативний сотеріологічний наратив, накреслений вище, стикається з труднощами у сучасному секуляризованому світі. Основна причина цього, полягає в тому, що класична християнська сотеріологія не є універсальною парадигмою, якою її вважають [4, р. 116]. Як і будь-яка теологія, вона скоріше вкорінена в певних історичних соціокультурних обставинах, яких можливо більше немає в більшості культурних конгломератів на Заході. Вона виникла і розвивалась в певних місіонерських практиках, які зараз часто вважаються дещо застарілими та авторитарними. Вияв власної релігійності є швидше данню традиції, дотриманням батьківських обрядів і звичаїв, але не способом життя. Інакше кажучи, розуміння цілей і спасіння людини суттєво змінилися. В умовах глобальних воєн християнські місіонери повинні зіткнутися з питанням, чи наявна теологія життя і миру (війни) все ще перегукуються з нормативним сотеріологічним дискурсом, який виник із давно минулих і узаконених практик і доктрин.

Прийнятий у березні «Наказ» XXV Всесвітнього російського народного собору свідчить про кардинальні зміни у сотеріологічному вченні найбільшої православної церкви у світі – Російської. Очевидно, що подібні рішення продиктовані злочинним політичним режимом країни-агресора. Однак, подібні документи офіційно прийняті на церковному рівні, завізовані та оголошені особисто патріархом Кирилом [5]. Ключовим моментом документу є твердження, що в Україні (на землях Південно-Західної Русі) йде «священна війна» із колективним Заходом і злочинним київським режимом. «Священна війна» позиціонується як «свята» війна, протистояння за щось правдиве, хороше, світле. Сама назва вже виправдовує

всіх, хто бере в ній участь. Однак, класичне сотеріологічне вчення католиків, потестантів і православних свідчить про інше. Війна – це смертний гріх, адже пов'язаний з кровопролиттям. Вбивство – смертний гріх. Таким чином, заради виправдання кривавого вторгнення в Україну РПЦ змінює сотеріологічне і місіанське сприйняття війни на чужій землі, виправдовуючи свої дії боротьбою із «світовим злом».

Ще одним важливим елементом трансформаційних процесів у сучасному розумінні людського спасіння і християнської місії в цілому є секуляризований уклад життя людей в епоху постмодерну. Різноманітні дослідження ілюструють, що відчувається певна «втраченість» світу в сотеріологічному аспекті. Історично існує тісний зв'язок між поглядами на спасіння (сотеріологія) та місіонерською діяльністю не лише в тому сенсі, що загальна сила наших сотеріологічних переконань впливає на місіонерську (проповідницьку) діяльність та ревність, але й у тому сенсі, що вважається спасінням, як визначальний вид місіонерської діяльності [6, р. 67]. Проповідь – частина спасіння, адже це одна із головних заповідей: тож ідіть, і навчіть всі народи, християчи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все, що Я вам заповів... (Мф. 28:19,20). Питання місіонерства значно ускладнилось в умовах сучасного конфесійного буття і соціальної невизначеності. Проповідь «від дверей до дверей» уже не діє, навіть у активних протестантських церквах. Крім того, практикуючих християн, які походять з віруючих благочестивих родин, часто сприймають як старомодних. Сьогодні віруючі борються з менталітетом «ми і вони» в наративі своєї успадкованої традиції. В контексті невизначеного соціального буття українців в еміграції, ці проблеми лише ускладнюються. Європейці, з притаманним їм цінностями сучасного секуляризованого світу і вторинного відношення до релігії, часто з подивом сприймають релігійні переконання наших співгромадян. Віряни, особливо консервативної православної церкви, стикаються з відчуттям субкультурної ізоляції, сприйняття практично нездоланної «прірви» між ними та «віруючими європейського зразка» [2, с. 201].

Нехарактерні для України явища в церковному житті європейців (офіційні одностатеві шлюби, евтаназія, гей-паради, жіноче священство) породжують дуалістичність та тривіальність нового конфесійного буття в країнах Західної Європи. Сучасні віруючі у світському середовищі відчувають культурну ізоляцію, навіть якщо вони значною мірою беруть участь у цивільному житті. Це спричиняє сотеріологічний колапс. Як можна врятувати душу, коли навколо одні грішники, адже: «з праведним будеш праведний і з досконалим мужем будеш досконалий, з вибраним будеш вибраний і з розбещеним будеш розбещений (2 Сам. 22:27,28). Логічно постає запитання: чи можливе спасіння в секуляризованому суспільстві, та ще й в умовах жадливої війни. Таким чином, у місіонерській (проповідницькій) практиці може бути дуже важко врівноважити сотеріологію, яка базується на «загубленості» світу, зі смиреним свідченням про Ісуса та Євангеліє. Християнське смирення Заходу стикнулось із агресивною проповіддю війни зі сторони РПЦ [7, р. 206]. Одна християнська традиція, одне розуміння спасіння душі, один сотеріологічний підхід, однак настільки різне розуміння війни і вбивства. Зрештою, такий духовний світ, дуже скоро стане конфронтаційним. Росія багаторічним навіюванням та пропагандою виправдовує «священну війну», і її посередництвом переконує у порятунку душ воїнів, які проливають кров «грішників західного світу і київського злочинного режиму» [5]. Тобто, російські воїни прирівнюються до священномучеників, які віддають життя за боротьбу із світовим злом. Таким чином, для них війна – добра і богоугодна справа. З іншого боку – Україна і західні партнери, які з релігійної точки зору виконують власний священний обов'язок – захищають Батьківщину і власні сім'ї. Отже, виникає сотеріологічний конфлікт інтересів. В межах однієї православної традиції формуються два кардинальних підходи до спасіння і цілей людського життя. Маємо відзначити,

що і католицька і протестантська сотеріологічна концепції співзвучні із вченням українських віруючих традиційних християнських церков. Саме тому, західні партнери близькі Україні не лише у військовій допомозі, а й в духовному розумінні війни і сотеріологічній концепції.

Крім вищенаведеного підходу священного захисту землі і Батьківщини європейські (протестантські і католицькі) теологи сьогодні активно обговорюють доктрину *analogia entis* (аналогія буття). Це доктрина, яка наполягає на тому, що в усьому створеному житті є життєва першопричина – Бог. Кожна жива істота (людина перш за все) містить щось божественне. Відтак, вбивство, навіть військове, є смерним гріхом. Популярний американський теолог, який вивчає проблеми сучасної сотеріології Метью Леверінг стверджує, що «усі кінцеві істоти теофанічним чином розкривають чисте, первородне. Цим чистим, незбагненим джерелом в людині є Бог [7, р. 138]. Його сотеріологія є близькою до християнського неоплатонізму. В даний час питання про наявність у філософії неоплатоніків, зокрема у їх вченні про безсмертя душі, фундаментальних моментів «сотеріології» є важливим елементом, яке глибоко вкорінилося у християнське вчення, наприклад у теології Августина Блаженного. Життя християнина на землі – відображення життя вічного, божественного. Тому сучасні трансформації сотеріологічного розуміння сенсу людського буття неможливі. Життя – вічний дар, відтак вбивство – вічний гріх [8, с. 182].

Ще однією вагомою складовою динамічної турбулентності соціального буття людини є можливість спасіння через мучеництво, перш за все за все це стосується захисту віри і Батьківщини. Мученики – однозначно святі, це загальне сотеріологічне положення всіх християнських конфесій. Триває війна по загарбанню чужих територій і населення. Тому нової актуалізації набуває теорія захисту рідної землі в ім'я власної церковної традиції [9, р. 192].

Після початку повномасштабного вторгнення проблема мучеництва набула нових обрисів. Про це свідчить науковий і громадський інтерес до цього питання. Наприклад, Папа Франциск, розмірковуючи про мучеництво, наголосив, що ми можемо віддавати власне життя за інших. І ще якщо, наприклад, військовий свідомо йде на смерть, аби рятувати інших, це можна вважати мученицьким подвигом [10]. У сучасних умовах саме розуміння мученицького подвигу дещо трансформується. Термін «мученик» похідний від слова «мука» і дієслова «мучити». Розуміємо що похідними термінами є терпіння, страждання, ну і зрештою смерть з цього приводу. У Старому Заповіті є чіткий опис мучеників, зокрема у Другій Книзі Макавеїв, описується мучеництво сімох братів і їхньої матері (2 Мак 7, 1-41) [11, с. 211].

Українські воїни, переселенці, діти, що залишились без батьків, люди, що зараз без домівки – це мученики, і ця проблема сьогодні потребує нового сотеріологічного підходу. Невизначене соціальне буття людини у XXI ст. на перший погляд викликає подив у сучасному цивілізованому світі, однак практика буття, агресивна церковно-політична діяльність агресора призвела до поневірянь мільйонів людей. Тому, вищенаведені факти вказують на необхідність напрацювання нового сотеріологічного розуміння людського життя (земного і загробного), а також формування нової парадигми міжконфесійної взаємодії у християнському світі.

Враховуючи недостатньо досліджену природу цієї теми та її схильність до неправильного тлумачення та неоднозначності, в силу поліконфесійності проблеми, необхідно напрацювати нову методологічну базу подібних наукових розвідок. Це сприятиме розумінню різних сотеріологічних поглядів і відтінків значення, присутніх серед науковців, теологів та ієрархії. З часом це може дозволити наступним кількісним дослідженням цих сотеріологічних позицій бути якомога більш однозначними і єдиними у висновках [12, р. 122].

Російсько-українська війна – жахіття XXI ст. в центрі Європи. Констатуємо, що основною особливістю цієї війни є її релігійне забарвлення та виправдання, що значно ускладнює

її сприйняття, зокрема серед російського населення. Десятиліття пропаганди і навіювань призвели до «природного» сприйняття війни на чужій землі. Російська церква, будучи однією із найпотужніших християнських організацій Європи, прийняла офіційний документ на Всеросійському Соборі – «Наказ», в якому йдеться про «священну війну» і блаженну загробну участь всіх воїнів-загарбників. Вчені і теологи православного, католицького і протестантського віросповідання повинні об'єднатися і напрацювати власне бачення і розуміння життя і порятунку людини в умовах російсько-української війни. Наразі мало відомо про справжні сотеріологічні переконання людей в еміграції, які стикаються із труднощами та поневіряннями; людей, чії близькі на фронті; самих військових. Відтак, питання подібних наукових розвідок має місце у найближчому майбутньому.

Список використаної літератури

1. Шевченко В. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ: Наукова думка, 2004. 560 с.
2. Каспер В., кардинал. Ісус Христос. пер. Н. Вельбовець. Київ : Дух і Літера, 2002. 427 с.
3. Колодний А. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез). Київ, 2009. 450 с.
4. Watkins, C. *Disclosing Church: An Ecclesiology Learned from Conversations in Practice*. London: Routledge, 2020. 341 p.
5. Наказ XXV Всесвітнього російського народного собору «Сьогодення та майбутнє русского міра». 2024. URL: https://risu.ua/nakaz-xxv-vsemirnogo-russkogo-narodnogo-sobora-nastoyashchee-i-budushchee-russkogo-mira_n147172.
6. Parkinson S. One baptism for the remission of sins: exploring the harmony between christian platonism, reformed soteriology, and credobaptism. *Perichoresis*. Volume 21. Issue 2. 2023. P. 65-83.
7. Levering M. *Engaging the Doctrine of Creation: Cosmos, Creatures, and the Wise and Good Creator*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2017. P. 151-184.
8. Лейден Б. Емпіричне богослов'я в текстах і таблицях: якісні, кількісні та порівняльні перспективи. Вінніпег, 2009. С. 180-183.
9. Menn S. Iato's Soteriology? *Philosophy and Salvation in Greek Religion*. Ed. by V. Adluri. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2013. P. 191-216.
10. Балага П., отець. Мученики і мучеництво. 2023. URL: https://risu.ua/mucheniki-i-muchenictvo_n139536.
11. Робек С. Азуза-стріт: місія і пробудження. Олександрія, 2011. 464 с.
12. Paas S., Stoppels S. and Zwijze-Koning K. Ministers on Salvation: Soteriological Views of Pioneers and Pastors in the Protestant Church in the Netherlands. *BRILL*. 2022. P. 119-138.

MODERN TRENDS OF PROTESTANT SOTERIOLOGY: THE EUROPEAN DIMENSION AND THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Andrii Kobetiak

*Zhytomyr Ivan Franko State University,
Faculty of History, Department of Philosophy and Political Science
Velyka Berdychivska str., 40, 10008, Zhytomyr, Ukraine*

The article deals with the eternal problem of humanity – the question of "eternal" afterlife. It is found that the salvation of the soul has always occupied an important place in human thoughts. It has been proven that due to the cataclysms and global XX–XXI century's threats this doctrine is discussed and debated specifically actively. The article substantiates that the Russian-Ukrainian war brought new

challenges and threats. Millions of people found themselves in a state of social uncertainty, finitude of being and existential danger.

It is investigated that the soteriological doctrine is partially different among Catholics, Protestants and Orthodox, but there is a common feature – earthly temporary life is an exam that has to be passed with dignity in order to get to Heaven.

Soteriology – the doctrine of the salvation of the soul – is a fundamental part of theology. The central theme of the Bible is the salvation of a human. It is found that modern academic religious studies do not pay enough attention to this problematic field. The lack of soteriology studies, in particular Protestant, actualizes further researches in a stated direction.

It is determined that the whole complex of issues related to soteriology is not ideal and complete. A lot of misunderstandings and divisions occur because of differences in positions and views. It is found that there is a catastrophic lack of a clear statement of the parties' positions and views in a scientific thought. Historical theology is missing to show how one or another position has been developed throughout history and which historical figures has contributed to the basis of the doctrine. There are no clear and simple interpretations of theological systems, which could consistently show the essence of the positions. A scientific position often ends with a citation of the Bible, which cannot be taken critically, but only on faith.

It is determined that as a result of Russian aggression, millions of Ukrainians found themselves in a state of existential threat and social uncertainty. Social and life values are radically changing. Our compatriots seek refuge in Western European countries. The study draws attention to the new paradigm of being of Christians, and in particular representatives of Protestantism, in the world. It is noted that classical Christian soteriology is no longer a universal paradigm of soul salvation. The study boils down to the question of the possibility of saving the soul in a secularized society and under the Russian war. Protestantism, like other Christian confessions, transform certain provisions of soteriology according to modern conditions of existence in the world.

Key words: Protestant soteriology, war, Europe, soul salvation, social values, righteousness, interfaith cooperation.